

SZÍNHÁZ- ÉS FILMMŰVÉSZETI EGYETEM DOKTORI ISKOLA

A BOND-MÍTOSZ
DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI
GÁL PÉTER
2016

TÉMAVEZETŐ: BÁRON GYÖRGY

A Bond-mítosz

Doktori értekezésemben azt kutatom, hogyan tudták a James Bond-filmek történetük immár több, mint ötven évén keresztül megőrizni sikerességüket és relevanciájukat: hogyan számíthat a 007-es ügynök mind a mai napig a közönségfilm megkerülhetetlen alapfigurájának.

A mítosz kialakítása

A siker egyik legfőbb oka az igen erős indításban kereshető: ha a hatvanas években Bond nem válik világsikerré és kulturális referenciaponttá, valószínűtlen, hogy akár a hetvenes éveket megélte volna. Ennek jelentőségét nem becsülhetjük alá, hisz a kezdeti siker által olyan kitartó rajongótábort tudott felépíteni, ami az esetleges hullámvölgyeken is átsegítette a produkciót. Bond ugyanis ikonná vált, és onnantól, hogy a nézők ezt felismerték, megértik azt is, hogy az ő szubjektív, aktuális véleményüktől függetlenül jelen lesz az életükben.

Éppen ezért az egyik fő kérdés, hogy miképp tudott a 007-es ügynök kulturális ikon-státuszra szert tenni. Kutatásom szerint ebben nagy szerepe volt annak, hogy a hatvanas években egy olyan, teljesen szabad, kötöttségektől mentes főhőst mutatott be, aki a közönség vágyait nem csupán megfogalmazta, hanem meg is testesítette. Ráadásul ezt olyan kirobbanó vizuális és hanghatásokkal, az erőszak, erotika, szellemesség és technológiai újdonságok olyan vonzó elegyével tálalta, ami nem csupán teljesen új filmes műfajt teremtett, és addig ismeretlen tömegeket csábított a mozikba, de valóban túlmutatott a filmélményen: relevanciája és modernsége zsigeri és hosszan tartó befolyást alakított ki nézői életére.

A hatvanas évek második felére, a sorozat hőskorára lényegében kialakultak a sorozat főbb pillérei, mind narratív, mind morális szinten: az újdonság formalizálódott, és ezáltal megismételhetővé vált. A narratív elemek (mint a főcím előtti mini-sztori, a Bond-lányok menetrendszerű felbukkanása, a feladatot kijelölő M és a kütyüket kiosztó Q szerepeltetése) azonnali azonosítást és visszacsatolást kínáltak a nézőnek, akár csak a forgatókönyvek bizonyos strukturális megoldásai.

Morális szempontból a 007-es ügynök úgy felelt meg minden, hősköztől megkövetelhető alapértéknek, hogy egyszerre tudott modern lenni és tiszteletben tartani a tradíciókat. Hűtlen lehetett alkalmi szeretőihez, ha közben hű maradt a hazájához. Gyilkolhatott, ha sosem csalt, és mindig az emberiség érdekeit tartotta szem előtt. Feleselhetett főnökével, ha közben bizonyos társadalmi

hagyományokat feltétel nélkül elfogadott. Bond így lehetett egy olyan hős, aki lényegében mindenkinek megfelelt: a hatvanas évek lázadó fiataljainak és konzervatívabb világképű, a gyors változásoktól megriadó nézőinek is.

A mítosz fenntartása

Bond soha többé nem tudott olyan mértékben releváns lenni, mint a hatvanas években, hisz a világ folyamatosan változott, és Bond nem változhatott vele anélkül, hogy elveszítse magát. A kihívás innentől az volt, hogy ennek ellenére fenntartsák a sorozat népszerűségét – ehhez pedig azt kellett pontosan megérezni, hogy mikor és mennyire kell megújítani a 007-est, valamint hogy mi az, amihez nem nyúlhatnak.

Az egyik ilyen alapvető szempont az akciófilmes élmény megteremtése: az akciójeleneteknek mindig korszerűnek, lélegzetelállítónak kellett lenniük. Arra, hogy a történet tele legyen fordulatokkal, üldözésekkel, összecsapásokkal, mindig ügyeltek, éppúgy, mint arra, hogy ezek közül mindig legyen pár kimagasló színvonalon megrendezett és megvágott szekvencia: olyasmi, ami tényleg a székhez szögezi a nézőt, és amire sokáig emlékezni fog. A Bond-filmek másik legalapvetőbb sajátossága a *globe-trotting*: a néző Bonddal együtt rendre távoli, egzotikus és gyönyörűen bemutatott helyszínekre utazik – ahogy a főgonoszok rendre emlékezetes főhadiszállása is a filmsorozat egyik fő jellemzője maradt az évek során. Látványban és akcióban tehát a közönség csak ritkán érezhette magát becsapva.

Egy másik fő szempont a főhős és a sorozat moralitása volt: az egyetlen alapvető különbség, ami Bondot megkülönbözteti a *vigilante*, azaz önjelölt szuperhősöktől az a szerződés, ami közte és a brit titkosszolgálat közt fennáll: neki jogosítványa van a gyilkolásra, amire közvetlenül a titkosszolgálat, közvetve pedig az állampolgárok hatalmazzák fel. Bondot mi bízunk meg, hogy az érdekünkben harcoljon, így nem róhatjuk fel neki erőszakosságát, ami gyakran hatékonysága záloga. Ha azonban ezt a szerződést megszegik, Bond lényege vesz el: a sorozat ilyen próbálkozásait a közönség rendre visszatetszéssel fogadta. Bond fő morális kódjai a gyengék védelme, a becsület és az igazságosság fontossága, a mindenkinek felett álló hűség és a mérsékelt tekintélytisztelet. Persze a morális kérdések megítélése változik, de a főbb morális alapok változatlanok maradnak. Ami változik, az csupán a társadalom viszonya ezekhez a morális alapokhoz: idővel egy-egy ilyen kérdés beemelődik az alapvető morális kérdések közé. Amint a társadalom nagy részének tudatában a nők tisztelettel vegyes lekezelése helyet adott az emancipációnak, a Bond-sorozat alkotóit is foglalkoztatni kezdte a kérdés, és az alapvetően hímsoviniszta főhőst megpróbálták elfogadóbbá gyúrni – és ha ez nem

ment, akkor vagy idézőjelbe tenni, vagy pszichológiailag megmagyarázni macsóságát. Ez a törekvés, jóval később, a homoszexualitásra vonatkoztatva is megmutatkozott: az *Égszakadás* főgonoszának szexuális beállítottságát a sorozat – a korábbi Bond-filmek hasonló ábrázolásaival ellentétben - nem nevetségessé téve vagy elítélően, hanem természetesen kezelve mutatja be.

A harmadik, már nem teljesen kőbe vésett szempont a filmek műfajára vonatkozott. Az, hogy a Bond-filmek keverik a vígjátéki, drámai és akciófilm elemeket, egyik alapvető sajátosságuk. Ettől eltérni szentségtörés lett volna – azonban az egyes összetevők arányának változtatásával az alkotók mégis komoly műfaji váltásokat tudtak elérni. A 007-es története mindvégig a vígjáték és komoly akciófilm műfajai közt lavírozott – és a sorozatnak jót tett a szinte folyamatos változás: így ugyanis minden, Bondra valamennyire is fogékony nézőt potenciális közönségének sorai közt tudhatott. Ha a 007-es csupán egy műfajban jeleskedett volna, törzsnézőit jobban ki tudja szolgálni – de lemond a többi műfaj szerelmeseiről. Így viszont nagyobbat merített – és ha esetenként a nézők egy része részben kielégületlenül is távozik, ez nem jelenti azt, hogy nem jön vissza: hiszen bízhat benne, hogy legközelebb jobban az ő szája ízének megfelelő, „igazibb” Bondot kap.

A filmek műfajának finomhangolása természetesen összefügg a sorozat egyik leglényegesebb sajátosságával: a folyamatos relevanciára való törekvéssel. A hatvanas években a sorozat egyik fő sajátossága a korszerűség volt – és ezt nem csak a legizgalmasabb technológiai újítások szerepeltetésével, vagy a geopolitikai helyzetre és a hidegháborúra való folyamatos utalásokkal és reakciókkal, hanem a filmes megfogalmazásmód helyenként formabontó, helyenként csupán izgalmas és lenyűgöző megvalósításával érték el. Márpedig a filmes elbeszélésmód sokat fejlődött a hatvanas években, és a hetvenes évek elejére Bond az erőszak és szexualitás ábrázolásában már nemhogy úttörőnek nem számított, de erősen el is maradt versenytársaitól. Mivel a producerek azt a döntést hozták, hogy nem kockáztatják családbarát besorolásukat, meg kellett barátkozniuk ezzel a helyzettel. Ugyanakkor a politikai thrillerek sokkal összetettebben és érdekesebben foglalkoztak a politikával, nem beszélve arról, hogy az a kor is elmúlt, amikor a 007-es ügynök a társadalmi mobilitás élenjáró harcosa lehetett. Röviden, a hatvanas évek végével a Bond-mítosz első nagy fázisa is véget ért, és Bondnak új módokon kellett relevánssá válnia.

A hetvenes évek elején átmenetileg az aktuálisan divatos filmes műfajok megidézésével és másolásával próbálták fenntartani a korszerűség érzetét, de hamar megértették, hogy ez az út a Bond-mítosz kiürüléséhez vezet – így visszatértek a hatvanas években megszokott grandiózus és csak a Bond-filmekre jellemző látványvilághoz. A nyolcvanas évek elején, ahogy a Szovjetunió afganisztáni szerepvállalása miatt a nemzetközi politikai hangulat újra fokozódni kezdett, az alkotók

meglátták a lehetőséget, hogy megpróbálják politikailag reaktiválni a 007-es ügynököt. A nyolcvanas évek végére viszont a Szovjetunió összeomlása új kérdést tett fel: mivel Bond korábban folyamatosan a hidegháború tengelyén működött, szükség van-e rá, ha a hidegháború véget ért? A kilencvenes évek első Bond-filmje válaszul úgy újította meg a sorozat világgépét, hogy valójában a világ változásait relativizálta. Azzal, hogy a fenyegetés továbbra is a Szovjetunió utódállamai felől érkezik, és a főgonoszok átmentődtek az új érába, a film azt állítja, hogy lényegileg semmi nem változott, és Bond szerepe épp annyira fontos, mint régen. Szeptember 11 után az emberek fenyegetettség-érzésének növekedésével és a veszély forrásának kiismerhetetlenné válásával Bond tényleg kénytelen volt megújulni: ellenfelei ezúttal nem megalomán világhódító különcök, hanem üzletemberek és politikusok. A világot immár nem lehet megmenteni, mert a korrupció annak szerves része: az ügynökség és Bond reális célja immár csupán kisebb harcok megnyerése lehet. Azonban a realitásra törekvésnek is vannak határai, és Bond egymaga nem veheti fel hitelesen a versenyt a cyber-bűnözéssel: mielőtt újra önmaga paródiájává vált volna, a tízes évek Bond-filmjei lemondtak a korszerűség kergetéséről, és a klasszikus Bond toposzok újrahasznosításából próbáltak – nagy sikerrel - előnyt kovácsolni.

A Bond-sorozat tehát formanyelvi, műfajilag, morálisan, és politikai világgépükben egyaránt képes volt folyamatosan megújulni – de mindig csak olyan mértékben, hogy a korábbi rajongóit ne idegenítse el. Az alkotók döntéseiket részben ösztönösen, részben a változásokat szegélyező sikerek és relatív kudarcok elemzésével hozták meg – és elkötelezettségük meghozta gyümölcsét: Bond manapság éppolyan jól teljesít a moziban, mint születésekor.